

Slavko Kremenšek

Za enotno in demokratično študentovsko fronto

Ne gre zavreči teze, da je slovensko študentovsko gibanje v obdobju med obema vojnama v veliki meri tedanje slovensko politično življenje v malem. Dodati je le, da pa bi bilo povsem zgrešeno videti v tej podobi v malem le odsev dogajanja zunaj univerze in zunaj študentovskih krogov. Nedvomno je tedanji in dotedanji položaj slovenske narodne skupnosti povzročal, da so študentje trošili dobršen del svojih sil za reševanje lastnih eksistenčnih problemov in v nič manjši meri tudi za obstanek in razvoj univerze. Kolikor so bila prva vprašanja vsaj navidezno in v določeni meri prvenstveno njihova, so s svojimi akcijami za izpopolnitev slovenske univerze in v njeno obrambo posegali daleč prek svojih in univerzitetnih okvirov. Te akcije so bile, kot je znano, tako rekoč stalne; z njimi se srečujemo od junijskih dni leta 1920, ko so bili študentje prisiljeni zaradi počasnega reševanja vprašanja predavalnic razglasiti protestno stavko, pa do zadnjih predvojnih zavzemanj Slovenskega kluba za univerzitetno avtonomijo.

Vrsta akcij proti nameravani ukinitvi posameznih fakultet ali drugačnemu razbitju univerze, odlično organizirana akcija za univerzitetno knjižnico, ki po uspešno zaključenem boju preraste skupaj z akcijo za popolno medicinsko fakulteto in kliniko v Ljubljani v akcijo za izpopolnitev univerze nasploh, je po svojem objektivnem pomenu in naravnavi v tedanjih razmerah pomenila konkretno manifestacijo naprednih družbenopolitičnih sil. Univerza je bila le eno od torišč njihovega boja. Problemi univerze so bili člen v kompleksu nalog, ki so si jih napredne družbene sile zastavljale.

Že v dvajsetih letih je študentovska levica načenjala problem nepolitičnih študentovskih domov in menze, študentovske bolniške blagajne in političnega izrabljanja študentov na temelju gmotnih podpor. Med razlogi za študentovske nastope v obdobju velikih demonstracij v letih 1931—1933 so bile tudi šolnine, študentom krivični deli univerzitetnega zakona in drugih univerzitetnih uredb. Ta in njim podobna vprašanja so bila na dnevnem redu študentovskih prizadevanj še vsa naslednja leta. Kakor so, kot rečeno, videti ti problemi na prvi pogled bolj ali manj »sindikalne« narave, je vendarle res, da so pomenile študentovske zahteve po ustrezni rešitvi omenjenih vprašanj sestavni del boja širokih ljudskih slojev za svoje pravice. Ob tedanji socialni strukturi slovenskih študentov v primerjavi s socialno strukturo, kakršno smo imeli takrat pri nas, so študentovske zahteve po strankarsko neodvisnih ustanovah za študente, po znižanju oziroma odpravi visokih taks in šolnin, imele neizpodbitno širok pomen.

Študentovski položaj in slovenska univerza pa sta bila le del problematike, ki je prizadevala študentovsko mladino ljubljanske univerze med vojnama in tudi zbujala njen odziv. Dokaj široka panorama notranje in zunanjepolitičnih dogajanj bi se razgrnila pred nami, kolikor bi si skušali predočiti poseganje slovenske štu-

dentovske mladine iz obdobja med obema vojnama v življenje zunaj univerze. Soudležba študentov pri vseh poglobitnih političnih dogajanjih, ne v kabinetih, salonih, temveč na ulici, pri zborovanjih, je bila dovolj očitna. Z dodatkom pravilno vrednotenega družbenopolitičnega pomena dolge vrste problemov, ki so študente zaposlovali v univerzitetnem in njihovem stanovskem okviru, je podoba družbene dejavnosti predvojnih študentovskih generacij osupljivo bogata.

Velika povezanost študentovskega gibanja, žal, tudi konservativnega, s tedanjim splošnim družbenim razvojem in njegovimi političnimi manifestacijami je imela izrazito aktiven značaj. V odnosu obstoječega družbenopolitičnega sistema, z vsemi njegovimi pojavi so imele posamezne študentovske skupine velikokrat jasno izoblikovana stališča, spremljana z dokaj radikalnimi akcijami, pogojenimi s študentovskimi možnostmi in močmi. Odmev omenjenih stališč in omenjenih akcij v družbenem življenju je bil nedvomno precejšen in večkrat tudi učinkovit. Ne more pa biti namen tega koreferata, da bi kakorkoli načenjal vlogo naprednega študentovskega gibanja s te strani. Omejimo se lahko le na skromno opozorilo, da pomena študentovskega sodelovanja v nekaterih fazah slovenskega družbenozgodovinskega razvoja med obema vojnama v resnici ne gre podcenjevati. Tako naj bi bila široka, napredno usmerjena študentovska fronta v boju proti šestojanuarski diktaturi spodbuda tudi bolj ali manj širokemu sodelovanju drugih demokratičnih sil.¹ Velike študentovske demonstracije so bile nadalje tako rekoč že od samega začetka v resnici »neposredni plod množičnega delovanja partijske organizacije«. ² Po prekinitvi kontinuitete v vodstvu komunistične partije pa so v letih velikih demonstracij sestavljali pokrajinski komite izključno mladi člani, »v začetku v glavnem študentje ljubljanske univerze«. ³ Nizanje nadaljnjih, morda res malce manj izrazitih, vendar številnih razpoložljivih dejstev se zdi skoraj odveč.

Z omejitvijo našega pričujočega zanimanja zgolj na študentovske organizacije in skupine, na idejnopolične procese, ki so se odvijali v njih, na njihove medsebojne odnose, bi nas morale v večji meri zaposliti nekatere značilnosti slovenske študentovske mladine obravnavanega obdobja. S tega vidika bi bila za nas posebej zanimiva socialna struktura študentov po posameznih političnih skupinah. Koristna bi bila podoba njihove srednješolske vzgoje. Naravnost nujen bi bil kolikor mogoče nadroben razvid vloge raznih starešinskih in drugih kongregacij obeh dveh meščanskih skupin glede gmotnih podpor, zakaj njihovo idejno vodenje študentov univerze ostaja prejkone manj zanimivo. Nadrobnejši razgled po omenjenih vprašanih nam ostaja, žal, neznan. Vemo le to, da je bila socialna struktura ob poltretjem odstotku študentov iz delavskih in osemnajst iz kmečkih družin sredi tridesetih let⁴ povsem neustrezna. Znana so prizadevanja vodstev nekaterih političnih grupacij, da so si v določenih srednješolskih zavodih vzgojila kadre za okupacijo nekaterih nezaželeno usmerjenih študentovskih društev. Skupaj z Rdečimi signali⁵ smo nadalje prepričani, da je študentovska mladina postajala plen meščanskih političnih taborov, za kar bi bilo med drugim potrebno iskati raz-

¹ Edvard Kardelj, Posle dvadeset i pet godina. Četrdeset godina 2. Beograd 1960, stran 28.

² Miha Marinko na II. kongresu KPS. II. kongres Komunistične partije Slovenije. Ljubljana 1949, stran 42.

³ Edvard Kardelj, n. d., stran 19.

⁴ Akademski glas, 5. aprila 1935.

⁵ Rdeči signali, revolucionarno glasilo študentov, I, št. 8.

loge še zlasti v revščini in gmotni odvisnosti precejšnjega dela študentov. V kolikšnem obsegu so bili ti činitelji po posameznih obdobjih dejavni bo pokazala šele morebitna bodoča raziskava. Več luči je bilo naravnane v tisku, ki je spremljal študentovsko gibanje, na delež študentov, ki so se študentovskega bolj ali manj politično obarvanega življenja tudi v resnici udeleževali. Pa tudi tukaj nam vzroki za abstinenco niso vedno dovolj jasni. Prav iz gmotnih razlogov je precejšen del študentov živel daljša obdobja zunaj Ljubljane ali je bil s skrbjo za vsakdanji kruh zaposlen do te mere, da mu ob študiju ni preostajalo časa še za organizacijsko življenje. Ker pa je bil največji del slovenskih študentov iz uradniških družin, je bilo verjetno vsaj v neki meri res, da je zunaj študentskih društev, klubov in akcij ostajala v veliki meri skupina »za sodobno življenje nezainteresiranih izpitnih kandidatov« oziroma »idejno popolnoma neorientirana masa«, kakor je to jeseni 1935 trdil razčlenjevalec tedanjega idejnega obraza ljubljanskih študentov v Akademskem glasu.⁶ Res pa je tudi, da so bili številni študentje aktivni v najrazličnejših oblikah družbenega življenja zunaj univerze oziroma zunaj študentovskega gibanja. Pomanjkanje nadrobnejše podobe tovrstnih zvez s splošnim družbenopolitičnim tokom ter nerešenost prej navedenih in še nekaterih dodatnih vprašanj onemogočata za sedaj bolj utemeljeno razlago neskladnosti med socialnim poreklom predvojnih slovenskih študentov in njihovo politično usmeritvijo. Le-ta je bila namreč dovolj izrazita in sodi v okviru študentovskega gibanja med najzanimivejša dejstva.

Med prilagajanjem obstoječemu oziroma podedovanem stanju, med prizadevanjem za njegov nadaljnji obstoj in bojem za nove, drugačne družbene odnose je bil razpet del študentovske mladine, ki si je oblikoval svoje klube, društva in je tudi delal v njih. Pomanjkanje analitičnih prikazov vprašanj, ki so bila načeta v prejšnjem odstavku, nam prav tako ne dopušča bolj poglobljene razlage premikov, ki so bili za študentske grupacije kljub razmeroma kratki dobi dobrih dveh desetletij značilni. Za sedaj smo se prisiljeni ustavljati predvsem le pri rezultatih idejnopolitičnih iskanj in pregrupacij, ki sestavljajo pisano podobo slovenskega študentovskega gibanja med obema vojnama.

Idejnopolitična organizacijska struktura, ki se je v najosnovnejših potezah kazala skozi nadaljnji razvojni proces, je bila med študenti izoblikovana kmalu po ustanovitvi univerze v Ljubljani. V svojem bistvu je bila nasledek dotodanjega idejnega razvoja slovenske inteligenčne plasti, ki je vse dotlej prebijala svoja študentska leta na tujem. Katoliškemu društvu Danica in »jugoslovanskemu naprednemu akademskemu društvu« Jadran, ki naj bi predstavljali med študenti obe meščanski politični grupaciji na Slovenskem, se je že marca 1920 pridružilo Društvo študentov komunistov. Medtem ko sta Danica in Jadran obetali ostati v organizacijskem in tudi vsebinskem pogledu na starih, predvojnih tirih, je snovanje komunističnega društva pomenilo za slovenske študentske vrste dejansko novost. Tako je Crvena zastava zapisala v poročilu o ustanovitvi društva: »Pred kratkim — morda ni niti leto dni od tega — je slovenski akademik s strahom izgovarjal besedo »komunizem«. Naši inteligenci je »komunizem« označeval pojav negativnosti na celi črti. Danes pa se 40 slovenskih akademikov s ponosom naziva komuniste. — Prebili smo led!...«⁷ To vznemirljivo novost je, da navedemo primer, po svoje izrazil dr. Ivan Tavčar z ugotovitvijo, da ve, da že trideset let ni

⁶ P., Idejni obraz slovenske akademske mladine. Akademski glas, 5. in 19. oktobra 1935.

⁷ Crvena zastava, 1. aprila 1920.

priljubljen pri slovenski mladini in ga zato prav nič ne moti, da je brez privržen-
cev na univerzi. Ne more pa ostati ravnodušen ob širjenju komunističnih idej med
slovenskimi študenti,⁸ kar je bilo pač v skladu z njegovimi siceršnjimi politični-
mi nazori.

Število komunistično usmerjenih študentov in njih simpatizerjev je raslo iz
diferenciacije v meščanskih vrstah. Tako se je npr. v slabem letu število Jadrano-
vinih članov zmanjšalo za polovico. Iz sprva enotnega Društva jugoslovenskih aka-
demikov v Mariboru so za klerikalnimi študenti iz idejnopolitičnih razlogov izsto-
pili tudi komunisti. Za nadaljnje razvijanje Vstajenja, kakor se je Društvo komu-
nistov preimenovalo, pa sta bila usodna obznana in zakon o zaščiti države. S 1. ja-
nuarjem 1921 so iz statuta društva črtali vsa mesta, ki so govorila o njegovi poli-
tični povezanosti s Komunistično partijo Jugoslavije in SKOJ. Tako je Vstajenje
skušalo ustvariti videz, da gre v njem le za teoretično preučevanje marksistične
literature in si je na tak način hotelo ob udarcih buržoazije ohraniti življenje.

Zunanja intervencija je, kot kaže primer Vstajenja, očitno zavrla začetni dife-
renciacijski proces. Obe meščanski politični grupaciji sta imeli ob tem seveda vs-
možnost za nadaljnji razvoj. Katoliški Danici se je pridružila (leta 1901 v Gradcu
ustanovljena) Zarja. V šolskem letu 1922/23 je bila v klerikalnem taboru osnovana
še Borba. »Napredni«
Jadran je ostajal po prvih temeljitih pretresih, ki so po-
menili veliko izgubo članstva, vendarle še vedno najmočnejše ljubljansko študen-
tovsko društvo. Ponovno Jadranovo krizo je sicer spomladi 1922 povzročilo nekaj
štajerskih študentov z ustanovitvijo podružnice Jugoslovenskega akademskega dru-
štva Triglav, kateremu se je uspelo z blizu sto člani kaj kmalu prebiti po šte-
vilčni moči na drugo mesto med ljubljanskimi študentovskimi društvi. Kljub ne-
katerim nesporazumom pa naj bi v tistem času veljalo tako za Triglav kot za
Jadran načelo nekompromisnega jugoslovenskaga anacionalizma in pa geslo: Lo-
čeno korakati, pa skupno udariti.

V zvezi z nekaterimi novejšimi pojavi v slovenskem političnem življenju sta
nato v letu 1923 ustanovljeni še društvi Njiva in Slovenski Jug. Sprva oslonjena na
Samostojno kmetijsko stranko je Njiva takoj razvila kljub maloštevilnemu član-
stvu intenzivno organizatorično dejavnost. Z radikalno stranko je bil povezan Slo-
venski Jug, v katerem se je zbiralo nekaj študentov iz Srbije in Dalmacije. Sicer
pa so imeli spomladi 1924 na rektoratu univerze v evidenci kar štiriintrideset raz-
ličnih študentovskih organizacij s strokovnim in tako imenovanim kulturnim zna-
čajem. Med njimi je bil od marca 1924 tudi Akademski klub Orjuna. Po podatkih
v liberalnem glasilu Vidovdan⁹ je bilo tedanje razmerje med »naprednim«
in kle-
rikalnim študentovskim taborom 361 : 222 v korist prvega. Ob okroglem številu
1200 na ljubljanski univerzi vpisanih študentov v študijskem letu 1924/25 je to po-
menilo, da je ostajalo vsaj formalno 51 % študentov zunaj meščanskih političnih
skupin. Komu v čast in komu v sramoto je tolikšno število neorganizirancev, so
se spraševali v Vidovdanu.

Vidovdanova statistika ni mogla več zajeti komunističnega Vstajenja. Po za-
konu o zaščiti države je bilo društvo Vstajenje močno omejeno v svoji dejavno-
sti, čeprav spričo v pravilih izvedenih popravkov ni bilo prepovedano. Kljub temu
je veljalo Vstajenje v študentovskem organizacijskem življenju kaj kmalu za pre-

⁸ Dr. Ivan Tavčar, Komunizem in naša mladina. Slovenski narod, 25. marca 1920.

⁹ Vidovdan, IV, stran 119.

minulo. Ko pa so leta 1924 tudi v dnevnem tisku zabeležili njegovo regeneracijo in je društvo že vabilo na svoja predavanja, ga je veliki župan ljubljanske oblasti avgusta 1924, z zavito logiko razpustil, »ker ne deluje in ker zaradi nezadostnega števila članov nima pogojev za pravni obstoj«.

Medsebojni boji za ugled in veljavo med liberalno in klerikalno študentovsko skupino so bili velika ovira v prizadevanju za ustanovitev enotne reprezentančne organizacije. Uresničenje te zamisli so iz leta v leto odlagali. Vrzel so le, do neke mere mašili meddruštveni odbori. Za prvim velikim spopadom med ljubljanskimi študenti še v okviru Podpornega društva leta 1922 se je čez dve leti ponovil spopad večjega obsega in tudi odmeva. Decembra 1924 so se namreč društva Jadran, Slovenski Jug, Triglav, Klub jugoslovenskih naprednih akademikov iz Italije in Akademska Orjuna uprla protestu proti napadom Pribičevićevega ministrstva na univerzitetno avtonomijo v Zagrebu. Medsebojne fizične obračune ob razglašeni stavki, v katerih so se posebej »izkazali« člani Orjune, je zaključil brutalen nastop policije. Ko so nekaj dni kasneje sprejemali resolucijo proti policijskim nasilstvom nad študenti v Beogradu in Zagrebu, je bila le-ta sprejeta z 204 glasovi proti sto enemu. Na meddruštveni seji vseh kulturnih in strokovnih društev pa so z 11 glasovi proti štirim sklenili, da ne bodo Akademskega kluba Orjuna več vabili na meddruštvene seje.

Decembrski dogodki leta 1924 so tako pokazali da vlada med ljubljanskimi študenti močan odpor do politike jugoslovanskega unitarizma. Številčna premoč federalističnega bloka se je pri vseh posameznih akcijah izkazala kot neizpodbitno dejstvo. Fašistične metode orjunašev so našle na oster protest, kateremu so se vsaj pasivno pridružili tudi številni študentje liberalnega tabora. V konkretni politični akciji je postala enotnost liberalnih vrst hudo problematična. Ob decembrskem dogajanju pa se je prvič pokazala skupina z imenom Akademski blok levih, ki se je skupaj z demokratično usmerjenimi študenti iz klerikalnega in delno tudi liberalnega tabora uprla policijskemu in orjunaškemu nasilju na jugoslovanskih univerzah.

Vse kaže, da ni z razpustom Vstajenja zamrlo tudi obnovljeno delo marksistično usmerjenih študentov. Čeprav sodi formalno priznanje Kluba študentov marksistov šele pod konec leta 1925, je društvo dejansko obstajalo že leto dni prej.¹⁰ Organiziranje študentovske leveice v okviru omenjenega bloka levih pri orisanem dogajanju in kasneje je bilo nedvomno njegovo delo. Klub študentov marksistov je v tistih letih sestavljalo kakih trideset študentov, katere so šteli za člane SKOJ. Tako je bil kot skojevska organizacija klub izjemno legalen. V partijsko delo so bili zajeti trije ali štirje člani, ki so klub tudi vodili.¹¹ V neposredni zvezi s številčno sorazmerno majhnim klubom pa so bile določene spremembe v življenju tudi nekaterih večjih društev. Med take je nedvomno šteti notranjo diferenciacijo v Triglavu, ki je pri volitvah v Svet slušateljev ljubljanske univerze v letih 1926 in 1927 pod vplivom svojih levičarsko usmerjenih članov in ob ogorčenosti starešinstva nastopal s samostojno listo.

Svet slušateljev ljubljanske univerze (SSLU) je zaživel po dveletnih pripravah, med katerimi je hotela vsaka skupina sestaviti reprezentanco v svojo korist.

¹⁰ Prim. Ivan Kreft, *Opredeleževanje za levico na ljubljanski univerzi v letih 1925—1927*; rokopis. — Prim. tudi Vidovdan, IV, stran 61.

¹¹ Ivan Kreft, *Spomini ljudskega agitatorja*. Maribor 1954, str. 22—23.

Novembra 1925 so si tako po daljšem obdobju spet izmerile posamezne študentske skupine svoje moči. Za »listo delovne omladine«, ki so jo predložili Jadran, Triglav in Slovenski Jug, je bilo oddanih tega leta 463 glasov. »Listo katoliških akademikov« je volilo 250 študentov. Tretja je bila »neodvisna lista« neorganiziranih, Njive in bloka levih s 174 glasovi.

Kot rečeno, je morala liberalna grupacija nastopiti pri naslednjih volitvah v svet brez Triglava, ki je po kasnejših jadranskih ocenah »v svoji širokogrudnosti zadnje čase združeval i ekstremne nacionaliste i ekstremne levičarje«. ¹² Tako je za »listo delovne omladine«, ki so jo predložili Jadran, Slovenski Jug in Akademsko Orjuna glasovalo leta 1926 362 študentov. Bivša »lista katoliških akademikov« je dobila to pot ime »slovenska lista«. Danica, Zarja, Borba in Ciriško društvo ljubljanskih bogoslovcev so zbrali na njej 273 glasov. Levičarska skupina z agrarnim klubom Njiva je nastopila pod imenom »lista svobodnih akademikov«. Njenih 113 glasov in 96 glasov samostojne »triglavske liste« naj bi kazalo na moč tedanje študentske leve. Ob nespremenjeni sestavi je leta 1927 glasovalo za »listo delovne omladine« 357, za »slovensko listo« 316, za »listo svobodnih akademikov« 96 in za »triglavsko listo« 107 študentov.

Tudi iz vloženih kandidatnih list za volitve v SSLU je razvidno, da je mimo zunanje enotne katoliške skupine, mimo temeljiteje načetega liberalnega bloka, obstajala vrsta študentov, ki si je v univerzitetnem političnem življenju v teh letih z večjim ali manjšim uspehom iskala svoja pota. Poleg kluba Njiva je šlo tu za tretjo, svobodno ali neodvisno skupino, v kateri je imel odločujoč vpliv Klub študentov marksistov. Ta vpliv je bil seveda značilen tudi za Njivo. Z neodvisno skupino študentov, ki si je iskala svojo organizacijsko obliko v Klubu neodvisnih (ali tudi svobodnih) akademikov, nikoli priznanem, vendar aktivnem in zato marca 1928 policijsko prepovedanem, kakor s Klubom študentov marksistov, je bil v tesnih zvezah tudi krog sodelavcev revije Mladina (kasneje Svobodna mladina). Slovenska študentska levica druge polovice dvajsetih let je v reviji izrazila svojo idejno podobo.

Revija Mladina je hotela biti popolnoma neodvisna od raznih političnih strank, hotela je biti celo v uporabi proti večini njih, hotela je biti revolucionarna. ¹³ Na straneh Mladine so se ob ugotavljanju gospodarske krize javljale zahteve po zdravni socialni politiki in zaščiti gospodarskih in političnih interesov delovnih ljudi južnoslovanskih narodov. Ob poudarjanju pomembnosti oktobrske revolucije in zavračanju tendencioznega pisanja o Sovjetski zvezi je bila izražena zahteva po vzpostavljanju kulturnih, političnih in gospodarskih zvez z novo Rusijo, zakaj »mi iščemo pot in našli jo bomo do nove Rusije, do njene nove literature, umetnosti in znanosti«. ¹⁴ ... »Nekje leži zemlja — šestina zemeljske oble — gore težkih pamfletov smo brali — pa je vse zaman; noro, otroško vero imamo vanjo...« ¹⁵

V boju proti tako imenovani »jugoslovanski naciji« in »plemenstvu« Slovenec se je Mladina zavzemala za nacionalno, gospodarsko in politično svobodo slovenskega naroda, za zedinjenje Slovencev, Hrvatov, Srbov, Bolgarov in Makedoncev (!) v federativno državo južnih Slovanov. »Kličimo in dramimo sužnje, ki še ne vedo, da so sužnji... Zedinjeno in enakopravno Slovenijo! ... Slovenijo Slo-

¹² Petnajst let JNAD Jadrana 1920—1935. Ljubljana 1937, stran 32.

¹³ Mladina, IV, št. 1.

¹⁴ Mladina, III, stran 108.

¹⁵ Mladina, IV, stran 27.

vincem! To je naš program... Živimo še nesvobodni v svobodnih državah... Hočemo boj z italijanskim fašizmom in inozemskim imperializmom! Bojevali pa se bomo tudi z domačimi... da dosežemo zedinjeno in svobodno Slovenijo... Za suverenost delovnega slovenskega naroda! Za samostojno in zedinjeno Slovenijo v bratski federativni zvezi z balkanskimi narodi.«¹⁶ Takšna in njim podobna so bila gesla sodelavcev Mladine. »Svobodni akademiki« so za volitve v SSLU leta 1928 izdali letak, v katerem so med drugim pisali: »Kdor je z nami, je: proti sistemu kapitalizma in imperializma, za prijateljstvo s Sovjetsko Rusijo, za samoodločbo narodov, za samostojno, združeno Slovenijo, proti sistemu Glavnjače in zakonu o zaščiti države...«¹⁷

Ugotavljanju enotnosti katoliških vrst v omenjenih volilnih bojih v SSLU je treba dodati, da je bila Akademska zveza, ki je uokvirjala posamezna katoliška študentska društva, v teh letih v križarskih rokah. O vrednotenju križarskega gibanja in odkrivanju njegovih korenin so živahno razpravljali sredi tridesetih let; ne more biti naš namen, da bi na tem mestu tehtali posamezne teze. Dejstvo je, da je imela tudi katoliška mladina dovolj razlogov za nesoglasje z obstoječo družbeno stvarnostjo in je bila zato prisiljena iskati izhod iz svoje stiske. Načini iskanja, poti in posledice, ki so iz tega izhajale, pa so bile potencialno in tudi dejansko zelo različne. V tem je bila tudi vsebina nadaljnjega razvoja katoliških študentskih vrst. To prvo obdobje križarstva¹⁸ je bilo tako le izrazito prehodna faza.

Križarstvo, ki je dajalo smer Akademski zvezi, si je iz njene revije Križ na gori ustvarilo svoje glasilo. Z vrsto kulturnih, socialnih, literarnih in podobnih krožkov, s prirejanjem počitniških tečajev in taborov je razmajalo organizacijsko togost (in s tem tudi trdnost) katoliških študentskih društev. Pri tem pa ni našlo in povečini tudi ni iskalo pravega stika z družbenimi razmerami, iz katerih je pravzaprav zrastle. Klerikalna stranka in cerkvena hierarhija sta se zbalii tudi za transcendentne sfere zavzetega križarskega duha. Križ na gori je moral prenehati. Po nekaj več kot polletnem presledku je nato zasebno ustanovljeni konzorcij pričel izdajati revijo Križ.

Zaradi nasprotovanja strankinih in cerkvenih krogov, predvsem pa zavoljo lastne nemoči je križarstvo (v svoji prvotni obliki) razpadlo. V okviru katoliškega tabora imamo opraviti še s krščanskosocialističnim gibanjem, katerega pa bi bilo v tem času težko povezovati s križarstvom. Tu gre predvsem za JKAD Borbo, ki je sčasoma pričela združevati za socialistične ideje dovzetne katoliške študente, povezane v precejšnji meri z delavskoprosvetnimi društvi. V šolskem letu 1926/27 je celo spremenila svoje ime v Krščansko socialistični akademski klub Borba in »pod pritiskom časovnih potreb zašla na samostojno pot«.¹⁹ Zaradi samosvoje poti pa je bil v tistem času razpuščen Akademski Orel. Jeseni 1928 je bila tudi Akademska zveza iztrgana križarjem iz rok. Skupno nastopanje katoliških študentov pri volitvah tako ni ustrezalo dejanskemu položaju sredi njihovih vrst.

Pri poslednjih volitvah v Svet slušateljev ljubljanske univerze pred uvedbo šestojanuarske diktature so triglavani spet nastopali skupaj z drugimi »napred-

¹⁶ Mladina, III, stran 98.

¹⁷ Arhiv rektorata univerze v Ljubljani; priloga aktu 1429/29.

¹⁸ Metod Mikuž, Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji I. Ljubljana 1960, stran 127.

¹⁹ Borci. Ljubljana 1933, stran 15.

nimi« študenti. »Lista enotne napredne omladine« je tedaj zbrala 389 glasov. »Slovenska lista« je dobila to pot 340, »lista svobodnih akademikov« 76 in »stanovska lista delovne omladine«, katero so volili disidenti raznih skupin in neorganizirani študenti, 114 glasov. Vložene liste in študentske skupine, ki so jih predložile in glasovale zanje, so odsevale tedanjo dnevnopolitično konstelacijo v državi morda bolj kot v letih dotlej. Zavoljo različnih pogledov na problem odnosov med Jadranom in Triglavom sta se v okviru Jadrana razvili dve struji, manjšinska opozicija je želela spremembo društvenega programa in njegovo konkretizacijo. Za volitve v SSLU leta 1928 je nekaj Jadranskih disidentov s Slovenskim Jugom organiziralo samostojen nastop. Tekmovanje med nekaterimi liberalnimi klubi ni preprečilo njihove povezave v volilni blok, v katerem je bilo najti tudi Triglav in celo Njivo. Na predvečer šestojanuarske diktature je bila tako ob porastu moči katoliških vrst vendarle zagotovljena zmaga »enotne napredne omladine«.

S šestojanuarsko diktaturo so ostala študentska kulturna društva, ki so bila praviloma nepolitična, nedotaknjena, opustiti pa so morala seveda v pravih nezajeto dejavnost. Zaradi strogih predpisov o družtvih je vse klube zajelo za nekaj časa obdobje mrtvila. Ob volitvah v SSLU konec letnega semestra 1929 levičarska skupina ni bila več udeležena. Volitev se je vzdržal tudi katoliški blok. Liberalci so kljub temu priredili manifestacijo svoje dozdevne moči in zbrali za svojo listo 527 glasov. Homogena sestava odbora SSLU pa ni pomenila nikakršnega uspeha. Interesi Jadrana so bili usmerjeni zgolj v krepitev lastnega društva; reprezentančna organizacija je bila s tem zanemarjena. Tudi odnosi med Jadranom in Triglavom so bili vse bolj neprijazni. Zaradi obstrukcije katoliškega tabora in neenotnosti liberalnih vrst, predvsem pa zaradi nedelavnosti, je bil SSLU pred razkrojem. Sredi takšnega stanja so opozicionarci s pomočjo strokovnih društev izvedli reorganizacijo reprezentančne organizacije, ki se je preimenovala v Zvezo slušateljev Aleksandrove univerze (ZSAU). Zvezo so sestavljala strokovna društva, tudi volitve naj bi bile posredne prek njih. Delo v reprezentanci je sedaj zaviral Jadran. Med katoliško skupino in triglavani, katerih je bilo v tem času nekaj prek dve sto, je bil sklenjen sporazum o sodelovanju. S tem je bila izoblikovana osnova študentske fronte proti integralnemu jugoslovenstvu.

Cepitev na »jugoslovenski« in »slovenoborski« tabor je pomenila nenehno nadaljnje upadanje moči in vpliva privrženecv integralnega jugoslovenstva. Po priznanju integralistov pa je imela delitev na oba tabora tudi socialni prizvok, zakaj »slovenski tabor je zbral v svoji sredi tudi tovariše ekstremnih socialnih naziranj...«²⁰ Ob različnih pogledih na socialna vprašanja se je krhala tudi enotnost Jadranskega članstva. Na občnem zboru novembra 1931 je dvajset jadranašev predložilo spomenico, ki je opozarjala, da je njihov čas bistveno različen od dobe starejšin, da je nastopila doba zaostritve razrednih odnosov in je zato potrebna »likvidacija dosedanega brezupnega življenja«. Tako so bili tudi v Jadranu v tem času, kakor pravi kasnejši nacionalistični komentar, »tovariši, katerim je bil nacionalizem le kritje za levičarsko-provokatorske namene.«²¹

O dobi »krščanskih socialistov in komunistov v Akademski zvezi« jeseni 1931 govori tudi kasnejši klerikalni oris razvoja katoliškega študentskega gibanja.²²

²⁰ Petnajst let JNAD Jadrana, stran 45.

²¹ Prav tam, stran 47.

²² Revija Katoliške akcije 1940, stran 405.

Poleg prevladovanja krščanskih socialistov v katoliških študentskih društvih so se, kakor pravi navedeni vir, v društva včlanili tudi marksisti »in jih začeli minirati«. Jadranov kronist je podoben proces opazal v Triglavu, kjer naj bi šlo za »sistematično vtihotapljanje elementov, ki niso imeli z njegovimi (Triglavovimi) idejnimi smernicami prav nič skupnega.«²³ Zaradi vse večjega oddaljevanja Triglava od svojega dotedanjšega političnega zaledja je Jadran januarja 1932 prekinil s Triglavom vsako sodelovanje.

Nobenega dvoma ni, da je bilo nadaljnje preusmerjanje Triglava pod vplivom obnovljene dejavnosti komunistov na univerzi. To potrjujejo nacionalistični komentarji za Triglav in klerikalna ugotavljanja za katoliška društva. Poskusi v tem smislu niso manjkali niti v Jadranu. Prej navedeni vir ugotavlja, da so se marksisti z izredno marljivostjo povzpeli v Jadranu do visokih odborniških mest. Zaradi sodelovanja pri demonstracijah so bili nato iz društva izključeni. Med njimi je bil tudi Tone Tomšič.

V začetku leta 1933, v času, ko so bile študentske demonstracije v polnem razmahu, imamo opraviti z nekaj dejstvi, ki so kazala na prehod v novo fazo razvoja slovenskega študentskega gibanja. Tako je treba predvsem omeniti, da je univerzitetna uprava 4. februarja 1933 razpustila ZSAU zaradi posredne krivde ob velikih demonstracijah v januarju. S tem je bila ukinjena organizacija, ki je bila trdno v rokah široke študentske fronte, nastajajoče proti diktatorskemu režimu. To je bil čas, ko so se morali triglavani vse bolj pogosto braniti pred napadi z različnih strani, pa čeprav je bil Triglav z 250 člani najmočnejše in ob svoji organizatorični in propagandno-idejni dejavnosti tudi zunaj univerze ugledno študentsko društvo. Ljubljanska podružnica je s svojih kritičnim odnosom do sodobnega življenja povzročala skrbi še zlasti starešinskemu društvu. Na zboru Zveze akademskih starešin marca 1933 so zato sklenili: »Jugoslovensko napredno starešinstvo hoče zastaviti ves svoj vpliv, da se pogubne struje obrnejo v pravo smer, da se pretirana samoslovenska nacionalna čustvenost podredi zakonom realnosti in nalogam bodočnosti.«²⁴

V študentskih vrstah so hoteli napraviti red tudi na klerikalni strani. Najprej je odbor Akademске zveze v Slovencu protestiral proti »oni skupini akademikov, ki izrabljajo manifestacije celokupne akademske mladine za univerzo v svoje prevratne komunistične namene.«²⁵ Prvemu koraku v razbijanju enotne študentske fronte so sledili drugi. Separatna nočna akcija skupine katoliških študentov na univerzi v drugi polovici februarja 1933 naj bi služila kompromitiranju komunistov. Ker sta bili društvi Danica in še zlasti Borba trdno v rokah krščanskih socialistov, si je klerikalno starešinstvo skušalo ustvariti svoje pozicije vsaj v Zarji. Aprila 1933 je Zarja priredila tečaj, ki je obravnaval predvsem dva problema: marksizem in katoliško akcijo.

Prizadevanje starešinstva obeh meščanskih grupacij so v boju proti enotnosti in razredno nasprotni usmeritvi študentske mladine spremljali ukrepi univerzitetne in politične oblasti. Zasedalo je univerzitetno sodišče, študentje so se zagovarjali pred rednim sodiščem v Ljubljani in izrednim sodiščem za zaščito države v Beogradu. Med obtoženci pred beograjskim sodiščem je bil npr. tudi Boris

²³ Petnajst let JNAD Jadrana, stran 50—51.

²⁴ Triglavanski listi, II, št. 2.

²⁵ Slovenec, 12. februarja 1933.

Kidrič. Obsodbe so segle do pet let strogega zapora. Usmerjanje velikih študentskih demonstracij je bilo v rokah komunistov. Zato in zavoljo svojih političnih računov je opozicionalna buržoazija z radikalnimi posegi prekinila nadaljnje enotno nastopanje slovenskih študentov.

Diferenciacija, ki se je pričela med študentskimi društvi spričo zunanjih posegov konec demonstracijskega obdobja, je prihajala kaj kmalu v končno fazo. Tako je bila npr. ob volitvah v Društvu slušateljev juridične fakultete razbita »enotna slovenska fronta« že jeseni 1933. Poleg nacionalistov sta katoliška in triglavanska-levičarska skupina nastopali spet zase. Iz diferenciacijskega procesa sta v študentski publicistični dejavnosti še v letu 1933 izšli dve publikaciji, ki sta jasno izrazili usmeritev dveh, kmalu nato zavoljo komunizma razpuščenih študentskih društev. Tako so triglavani v brošuri Beseda o našem delu, namenjeni abiturientom, obrazložili delo Triglava, ki vključuje »glasnike nove miselnosti, ki pomeni odklon od dosedanjega psevdonaprednjaštva z vsemi njegovimi tipičnimi slovenskimi priznaki«. Ob temeljitih, debatnih večerih in razgovorih so se člani Triglava dodobra poučili o vsej krivičnosti obstoječega družbenega reda. Močna socialna usmeritev članstva, ki prehaja v razredno-marksistični svetovni nazor, je bila po njihovih besedah praktična posledica tega smotrnega dela. Intenzivnost notranjega društvenega življenja je spremljalo vztrajanje triglavanov pri samostojni svetovnonazorski in politični usmeritvi v odnosu do starešinstva. Le dober mesec pred razpustom ljubljanskega Triglava (razpustila ga je banska uprava 21. marca 1934) so starešine modrovale v Triglavanskih listih ob neuspelem sestanku z odbornikoma študentskega društva takole: »Triglav je bil vedno svoboden v širokem okviru naprednosti, sedaj se je pa opredelil za določen nazor: marksizem. S tem ni le kršil pravil, marveč tudi najlepšo tradicijo Triglava. Menda pa le ne bomo gojili marksistične celice pod programom nacionalizma.«

Že nekaj mesecev pred razpustom Triglava je bil razpuščen tudi krščansko-socialistični klub Borba. Izzvani od cerkvene gosposke so člani tega kluba izdali pred razpustom knjižico Borci. V njej so podali »jasno in odkrito« izjavo svojega prepričanja in se z njo pridružili enotni fronti študentske mladine v Triglavu in Njivi. V obširnem sestavku z naslovom Quadragesimo anno je bil dan odgovor na vprašanje o njihovem odnosu do smernic, ki jih je cerkev določila glede socialnih vprašanj. Z ugotovitvijo, da papeževa okrožnica avtoritativno sankcionira kapitalizem, da povzdiguje kapitalizem v od boga dani družbeni red, da je v okrožnici neznanstveno razložena vloga kapitala, da je delavski razred v okrožnici izenačen s stroji in je z okrožnico dejansko napovedan razredni boj proletariatu, so Borci okrožnico zavrnil in se hkrati izrazili za marksistično razlago kapitalističnega družbenega ustroja. V nadaljnjem sestavku so na tej osnovi pretresli tudi vprašanje fašizma in prišli do sklepa: Cerkev je pred fašizmom povsem kapitulirala.

Poleg Borbe je bila za klerikalno starešinstvo močno problematična tudi Danica. Tudi njeno članstvo je hotelo prekiniti s tradicijo in hoditi po samostojnih poteh. Ob takih težnjah se je za Danico zanimala celo policija. Vendar je imela ljubljanska škofija konec leta 1933 na voljo že Mladce Kristusa kralja, ki so se kot dijaška Katoliška akcija šolali pod vodstvom prof. Tomca nalašč za saniranje razmer v katoliških študentskih društvih. Le-ti so s krogom prof. Ehrlicha iztrgali jeseni 1933 Danico krščanskim socialistom iz rok.

Z razpusti in drugačnimi ukrepi proti uporniškim študentskim društvom slovenskima meščanskima političnima taboroma pač ni uspelo zatreti nove ideološke usmeritve med študenti. V eni tedanjih analiz idejnopoličnega življenja ljubljanskih študentov²⁶ je mimo konservativnih ostankov prejšnjih kulturnopolitičnih taborov govor o »novi, še ne oformljeni, še ne ideološko prečiščeni, vendar izrazito progresivni smeri z novimi, novim gospodarskim in socialnim razmeram odgovarjajočimi težnjami«. Iz te smeri je jeseni 1933 izšla zamisel študentske akcije za univerzitetno knjižnico, ki je še v istem letu dobila svojo konkretno obliko. V tem času je bila konstituirana tudi Zveza strokovnih klubov tehnične fakultete, ki je ob pomanjkanju reprezentančne organizacije sklicevala meddruštvene sestanke, na katerih so obravnavali vprašanje šolnin, ustanovitve doma visokošolk, razširitve medicinske fakultete itd.

S stanovskimi in strokovnimi problemi ljubljanskih študentov se je kot informant namenil ukvarjati tudi jeseni 1933 izšli list Akademski glas. Rdeči signali so ga sprejeli neprijazno; med izdajatelji so bili udeleženci omenjenih separatnih klerikalnih akcij. Ne glede na neizražena hotenja ustanovnikov lista je moč ugotoviti, da si je že tako rekoč od samega začetka našel v Akademskem glasu svoje mesto tudi demokratični, progresivni študentski blok. Z aktivnim sodelovanjem se je študentom marksistom sčasoma posrečilo dati listu svoj pečat.

Želja po akciji je zahtevala ustrezne organizacijske okvire. Triglavani so kmalu po razpustu kluba predložili pravila društva Mladi Triglav, ki jih je univerzitetni senat 2. julija 1934 tudi potrdil. S tem je bila spet vzpostavljena kontinuiteta v delu in ideološkem razvoju članov Triglava pred razpustom. Ponovno je bila okrepljena fronta naprednih študentskih društev, ki jih je po razpustu Triglava in Borbe zastopal le še Akademski agrarni klub Njiva.

V ilegalo potisnjeno dejavnost študentov komunistov je bilo moč čutiti v javnosti prek omenjenih in še nekaterih drugih legalnih študentskih klubov in društev (npr. Zveze strokovnih klubov tehnične fakultete). V Rdečih signalih in nekaterih letakih tega obdobja je partijska organizacija na univerzi opozarjala na nevarnost klerofašizma in klicala k organizaciji enotne protifašistične študentske fronte.

Uspešno revolucionarno dejavnost študentov komunistov na univerzi in zunaj nje je seveda dušila policija, niso pa zaostajale niti univerzitetne oblasti. Januarja 1934 je bilo aretiranih 37 študentov, med njimi 8 poljskih židov, ki so študirali v Ljubljani. Konec leta je sledila preiskava pred sodiščem za zaščito države v Beogradu proti sedmim ljubljanskim študentom. Na istočasnem procesu v Mariboru sta se med večimi mladimi komunisti zagovarjali dva študenta iz Ljubljane. Za ravnanje univerzitetnih oblasti s študenti komunisti je bil značilen primer Toneta Tomšiča, katerega je po prestani eno in polletni robiji v Sremski Mitrovici izročil rektor univerzitetnemu sodišču zaradi »akademika nevrednega dejanja« — komunistične propagande. Tomšiča je univerzitetno sodišče marca 1934 za vedno izključilo iz univerze.

Prizadevanje za ponovno vzpostavitev reprezentančne organizacije Akademski akcija za univerzitetno knjižnico, ki se je spremenila v Akcijo za izpopolnitev univerze, akcija za ustanovitev doma visokošolk in še druga delovanja, ki so ali naj bi zajela vse študente, so predstavljala novo osnovo za enotno študentsko

²⁶ Akademski glas, 28. oktobra 1933.

fronto. S tem delovanjem sta bila slabo povezana nacionalistični pa tudi klerikalni tabor. Ker nista bila niti pobudnika niti nosilca teh akcij, sta ostala v glavnem ob strani. Njuno delo je bilo za zdaj omejeno predvsem le na lastna društva.

Medtem ko je v nacionalističnem taboru morda zmanjkovalo prave volje in predvsem moči, so se klerikalci temeljiteje pripravljali na nov napad na enotno študentovsko fronto. Prvi večji dogodek v okviru teh priprav je bil izid Straže v viharju. Novembra 1934 je krog prof. Ehrlicha pričel pošiljati to klerikalno glasilo v javnost. Med usihanjem drugih študentovskih glasil, med njihovim ukinjanjem, so stražarji svojemu listu povečevali obseg in ga spreminjali v tednik. Njihovo osnovno politično prepričanje, po katerem so se v svojih akcijah na univerzi ravnali, je bilo dokaj jasno. Rekatolizacija slovenskega življenja jim je bila osnovni cilj. Boj za katoliško univerzo pa jim je narekoval boj proti enotni študentovski fronti, proti formiranju enotnih lokalnih študentovskih društev, kajti le »katoliški akademiki so edini, ki zastopajo in branijo vselej in dosledno interese univerze«. ²⁷

Prizorišče ostrega političnega boja na univerzi v skladu z navedenimi klerofašističnimi načeli je kaj kmalu postala Akcija za izpopolnitev univerze. Klerikalci so v svoji ofenzivnosti hoteli dobiti to ustanovo v svoje roke. Medtem ko je še novembra 1935 tridnevna stavka študentov tehnike zaradi nove uredbe za to fakulteto stoodstotno uspela in je Akademski glas ob tem celo zapisal, da take enotnosti na ljubljanski univerzi najbrž še ni bilo, je le tri tedne kasneje uspelo klerikalcem razbiti občni zbor Akademске akcije. Sicer pa je že ob koncu omenjene stavke, organizirane skupaj z beograjskimi in zagrebškimi kolegi in podprte s strani študentov drugih fakultet, Akademška zveza v Slovincu izjavila, da bo ob podobnih bodočih akcijah prisiljena nastopiti proti njim.

Ob ofenzivnih nastopih klerikalnega tabora razmere v levičarskih vrstah, žal niso bile take, da bi omogočile odločnejšo zaježitev klerikalnega napada. Od enotne partijske smeri sta se cepili tako desna kot leva frakcijska skupina, kar je vnašalo zmedo in slabost v napredne vrste. Ob tem so levičarski klubi doživljali napade z najrazličnejših strani. Že po slabem letu obstoja Društva Dom visokošolk je morala npr. predsednica na občnem zboru ugotovljati, da stražarji kažejo na društvo kot na nekakšno žensko ekspoziuro marksizma in komunizma v Ljubljani. Z napadi in nezaupanjem se je moral otepati Klub prekmurskih akademikov, čeprav je že na samem začetku sprejel izredno konstruktiven program dela in ga je z veliko požrtvovalnostjo članov tudi izvajal. Sredi političnoideološkega boja s klerikalizmom, posebej še s Stražo v viharju, je bil Akademski glas prisiljen celo umolkniti. Bil je ukinjen, ker je s svojimi članki povzročil »očitno nerazpoloženje zoper politični in socialni red v državi«. Približno v istem času, spomladi 1936, je bil razpuščen še Mladi Triglav, katerega je Straža v viharju označevala za »akademsko sekcijo ilegalne komunistične stranke«.

V času teh ponovnih udarcev po naprednem študentovskem gibanju je prišlo tudi do enega glavnih spopadov s klerikalci v tem obdobju. Zavoljo uredbe za tehnične fakultete so sredi marca 1936 razglasili študentje tehnike stavko za nedoločen čas. Na zborovanju vseh študentov je bila predlagana tudi splošna stavka. Na rektorat je večina študentovskih društev naslovila še več drugih upravičenih zahtev. Klerikalna društva so skladno z voljo starešinstva nastopila proti stavki

²⁷ Straža v viharju, I, št. 19.

in odklonila svoj podpis pod študentske zahteve. Med večino študentov, ki so bili za stavko, in klerikalci, še zlasti stražarji, ki so bili proti njej, je prišlo do ostrejšega fizičnega obračuna. Predavanja so bila odpovedana; stavka je uspela. Klerikalci torej te študentske akcije v njenem bistvu niso mogli razbiti.

Že maja 1936 se je klerikalni tabor odškodoval za marčevski poraz. Pri volitvah v Akademsko akcijo za izpopolnitev univerze so zbrali 344 glasov ali štiri mandate, levičarji 234 glasov ali tri mandate in nacionalisti 118 glasov ali dva mandata. Straža v viharju je ob tej priliki ponavljala, da prihajata za bodoče javno življenje na univerzi in zunaj nje v poštev le katoliška in marksistična fronta. K izračunanim odstotkom 49,6 : 33,4 : 17 % si je polaskala: »Tako krasne zmage katoliških akadenikov niti največji optimisti niso pričakovali«. Nacionalistična Naša misel pa je morala priznati, da takega poraza nacionalisti niso pretrpeli, kar stoji univerza v Ljubljani. Da ni bila zmaga klerikalcev v Akademski akciji maja 1936 slučajna, so pokazale še jesenske volitve istega leta. Manj spodbudni so bili za klerikalni tabor tedanji izidi volitev v strokovna društva.

Izgube, ki so jih imele napredne študentske vrste s prepovedjo Akademskega glasa in razpustom Mladega Triglava sta premostila Akademsko glasilo za univerzna in javna vprašanja — 1551 in ustanovitev Slovenskega kluba. Program, ki si ga je novo glasilo začrtalo, se je oslanjal na napredne študentske tradicije, bil je povezan s stvarnim delom naprednega dela študentov in je bil člen v boju s tedanjim političnim stanjem. Geslo »Ne Moskva, ne Rim — Ljubljana!« je sicer izhajalo iz tedanjih objektivnih razmer, vsebovalo pa je za tisto dobo problematične sestavine preobčutljivega samoslovenstva, ki so bile žive tudi v nekaterih drugih pojavih tedanjega naprednega študentskega gibanja, med drugim tudi pri nastajanju Slovenskega kluba. Le-ta je imel svoj ustanovni občni zbor 6. decembra 1936.

Občasna kriza v demokratično usmerjeni študentski fronti je vse bolj ješnjavala. Ideološko razčiščevanje sicer še zdaleč ni bilo končano, vendar je bila z notranjim utrjevanjem v univerzitetni partijski organizaciji dana pobuda za vrsto pomembnih akcij. Z dvema ilegalnima številka Slovenskega študenta, ki jih je maja in junija 1937 izdala že okrepljena partijska organizacija, je bil razvit »širok akcijski program«, v katerem je bila »mnogo jasneje in dosledneje kot doslej postavljena široka linija borbe vseh demokratičnih sil proti fašizmu«. Slovenski študent je bil poleg tega pravzaprav prvi ilegalni list ljudske frote s smerjo, ki jo je leto dni kasneje uveljavljal Slovenski poročevalec.²⁸

Ustanovnemu kongresu KPS je sledila jeseni 1937 tudi prva partijska konferenca na univerzi, ki je kritično pretresla prejšnje delo in si zastavila smernice bodočega delovanja. Tedaj izvoljeni partijski biro so kasneje menjavali na vsakoletni konferenci. Z novimi sprejemi članov je bila univerzitetna celica tudi številčno okrepljena (v naslednjih letih je bila z nekaj nad štiridesetimi člani celo najmočnejši celica na Slovenskem). Prek ilegalnega Slovenskega študenta je bil dan slovenski študentski mladini v pretres osnutek programa, ki je na podlagi poudarjanja pravic slovenskega naroda in njegove študentske mladine vseboval vrsto zahtev. S tem programom je bila potrjena vsebina dotedanjega boja demokratične študentske fronte, dana pa je bila temu boju načrtnejša in enovitejša

²⁸ Vladimir Krivic v govoru na zborovanju 9. novembra 1959 pred univerzo. Delo, 10. novembra 1959.

perspektiva. Prizadevanja za izboljšanje položaja slovenske univerze in slovenskega študenta so bila povezana s splošnim političnim bojem slovenskega naroda za njegovo vsestransko osvoboditev. V tem pa je bil njegov poseben pomen.

Demokratsko usmerjene študentske sile, ki so bile voljne sprejemati omejen program in so se za posamezne njegove dele dotlej še nekaj let tudi dejansko borile, so bile v teh letih v organizacijskem pogledu zajete v Njivi, tudi v Društvu Dom visokošolk in v Slovenskem klubu. Ta zadnji je bil kljub notranji idejni neizčiščenosti in nekaterim nasprotujočim si tendencam, ki so se v začetku pojavljale v njem, že po številu svojih članov osrednja baza naprednega študentskega bloka. Ob obletnici svojega obstoja je klub izdal brošuro Naši pogledi, v kateri je skušal obrazložiti svoj odnos do temeljnih študentskih problemov tistega obdobja. Toda kaj kmalu je v delovanje naprednih društev zopet posegla politična oblast. Banska uprava je konec oktobra 1937 »zaradi prekoračenega delokroga« razpustila Akademski agrarni klub Njiva. Policija pa je iskala natančnejše podatke o akademskem društvu Slovenski klub, v katerega so »baje prestopili člani bivšega akademskega društva Mladi Triglav, ki je bilo radi komunističnega delovanja razpuščeno«.²⁹

Z vidika zasledovanja razvoja enotne in demokratične študentske fronte lahko pustimo trenja v okviru nacionalističnega tabora med ljotičevsko usmerjenim Edinstvom in Jadranom v teh letih ob strani. Tudi nesporazumi med mladčevsko in stražarsko strujo glede stanovske ureditve klerikalnih študentskih društev so na tem mestu nezanimivi. Omeniti pa je treba, da so v klerikalnem bloku povzročali skrbi krščanski socialisti ali križarji druge faze razvoja križarskega gibanja, ki so za krajši čas prevzeli celo vodstvo v Akademski zvezi. Ko so to spet izgubili, so si pridobivali društvene odbore. Prirejali so predavanja v beli dvorani Uniona, kjer so bile burne debate. Osnovali so blok Danica — Savica — Zarja, ki je poleti 1937 organiziral v Bohinju svoj prvi počitniški tečaj. Med katoliškimi študentskimi društvi je tako nastopila tako imenovana »tretja skupina«. Le-ta je naslednje leto sicer izgubila Danico, kajti s pomočjo novincev je »odločni katoliški smeri«, kot že pet let prej, uspelo okupirati to društvo. »Tretja skupina« je tedaj v celoti prestopila v Zarjo. Zarjani so avgusta 1939 v Bohinju priredili »akademski kulturnosocialni teden«, decembra istega leta pa jo je Narodni odbor Katoliške akcije črtal iz seznama pomožnih sil slovenske Katoliške akcije. Tako so zarjani z odklanjanjem klerikalne totalitarosti in v odporu političnemu katalicizmu prispevali svoj delež h krepitvi demokratično usmerjenih študentskih vrst.

Boj za enotno in demokratično študentsko fronto ni bil lahek. Rezultate volitev v Akademsko akcijo jeseni 1937 si je težko razložiti. Od 924 oddanih glasov je dobila »slovenska lista« katoliških študentov 408 glasov, enotna »nacionalna lista« 295 in »lista slovenskih demokratičnih študentov« to pot le 221 glasov. V glasilu »1551« so v začetku leta 1938 pisali o »mrtvi točki« študentskega gibanja. Pa vendar je bila v teh letih vrsta študentskih akcij, še zlasti takih z narodnoobrambnim in protifašističnim značajem. Policija, banska uprava in klerikalni tabor so se največkrat kazali kot njihovi nasprotniki. Kako širok krog študentov oziroma njihovih društev je prišel zavoljo svoje narodnoobrambne dejavnosti ob profašistični jugoslovanski zunanjepolitični usmeritvi v dejansko nemilost, pričata zlasti razpust Kluba jugoslovanskih akademikov iz Trsta, Gorice in Istre in razpust Jadrana v začetku leta 1938.

²⁹ Arhiv rektorata univerze v Ljubljani, fasc. za leto 1937.

Podoba je bila, da je v študentovsko politično življenje prinesla docela novo okoliščino Hitlerjeva zasedba Češkoslovaške. Z že omenjenim razglasom so se vsa študentovska društva združila v enotni akademski narodni blok. Na druge študente Jugoslavije je bil naslovljen poziv za solidarizacijo z razglasom. Kot načelni nasprotnik enotne študentovske fronte je klerikalna študentovska skupina, tedaj organizirana v Danici, Kladivu, Savici in Straži, kaj kmalu izstopila iz Narodno akademskega bloka. Sledilo ji je Ljotićevo Edinstvo. Delo v okrnjenem bloku je poslej ostajalo na ramenih Slovenskega kluba, Zarje in Jugoslavije (ustanovljene kmalu po razpustu in v nadomestilo Jadrana) in seveda komunistov, pobudnikov bloka. Ob skupnem delu, ki je imelo neposreden narodnoobrambni in s tem splošno narodni pomen, je prihajalo do koristnega zблиževanja narodno zavodnih študentov in s tem tudi do širjenja in krepitve enotne, demokratično usmerjene študentovske fronte.

Med poslednje predvojne dogodke, ob katerih se je tedanja razdeljenost slovenskih študentov jasno pokazala, je šteti dogajanje okrog Mirovnega kongresa jugoslovanskih študentov aprila 1940. Kongres je organizirala študentovska levica v Beogradu. V Ljubljani so sledile zadrževanju delegatov in drugih udeležencev kongresa, denuncijacijam, ki so bile s tem nujno povezane, protikongresne manifestacije klerikalcev in tudi nacionalistov, ki so še enkrat pokazale, da sta se na univerzi v skladu s splošnim razvojem izoblikovala dva med seboj ostro ločena tabora. Bistvena razlika med njima je bila pač v tem, da je prvi, progresivni, v svoji zgodovinski perspektivi rasel in se je drugi, reakcionarni, razkrajal in v begu pred razkrojem fašiziral. Medtem ko so prvega že v mesecih pred okupacijo in seveda še zlasti po njej predstavljale akcije članov Slovenskega kluba, se je drugi pričel združevati v Protikomunistično fronto z vsemi posledicami, ki so iz tega izhajale.

Z navedenim izidom bi bil pregled idejnopolitičnega razvoja slovenske študentovske mladine v okviru njenih društev in klubov med obema vojnoma pri kraju. Zdi se, da ima tudi v tem rezultatu teza o miniaturnem značaju študentovskega gibanja v odnosu do splošnejšega razvoja svoje potrdilo. Ne moremo pa si kaj, da ne bi tudi ob sklepu opozorili na poseben zgodovinski pomen nekaterih posameznosti. Tako se v odnosu študentovskih društev do starešinskih institucij in obratno kažejo študentje z družbenorazvojnega vidika še v posebej ugodni luči. Starešine so imeli v rokah oblast; njihove ustanove so razpuščale klube, sodile so in obsojale študente. Pri tem bi bilo težko trditi, da bi študentje načenjali brezploden in nenačelen generacijski boj. S svojim doslednim, načelnim in odkritim nastopanjem so zbužali simpatije; tudi pod njihovim vplivom so se spreminjala prepričanja prenekaterih, ki niso bili iz njihovih vrst.

Od Društva študentov-komunistov do Slovenskega kluba je bil najnaprednejši del študentov v tej ali drugi obliki, pač v skladu z okoliščinami, povezan z delavskimi organizacijami. Njihova vloga pri organiziranju SKOJ v Sloveniji, pri obnavljanju partijskih organizacij med diktaturo, v najrazličnejših oblikah partijskega dela v sledečih letih je sicer znana, vendar se zdi, da je velika vloga študentovskega gibanja večkrat premalo upoštevana.

Zunaj pričujočega razpravljanja ostaja udeležba študentov v narodnoosvobodilnem boju. Kot je znano, je bila ta zelo visoka in po vlogi udeležencev iz študentovskih vrst dovolj izrazita. Zato bi bil ob socialni strukturi predvojnih študentov takšen rezultat težko razumljiv, če ne bi bil vmes dolgotrajnejši proces osvoba-

janja iz meščanskih idejnih spon. Z razkrajanjem meščanskih vrst je nastajala študentska levica, ki se je kljub velikim oviram skupaj z naprednimi študenti obeh drugih jugoslovanskih univerzitetnih centrov pripravljala na odločilni boj. V tem pa je tudi njen največji pomen.